

Arne Zuidhoek

DE WATERGEUZEN: PARTIZANEN OF PIRATEN?

1568-1572

WAAR & WANNEER

**DE WATERGEUZEN:
PARTIZANEN OF
PIRATEN?**

Willem van der Marck, baron van Lumey. Gouache naar Arne Zuidhoek, 21^e eeuw.

Arne Zuidhoek

**DE WATERGEUZEN:
PARTIZANEN OF
PIRATEN?**

1568-1572

WAAR & WANNEER

Uitgeverij Omniboek

Uitgeverij Omniboek
Postbus 13288, 3507 LG Utrecht
www.omniboek.nl

Copyright © 2019, Uitgeverij Omniboek

Omslagontwerp en vormgeving binnenwerk Garage BNO
ISBN 9789401913942
NUR 680

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording, or otherwise, without the prior written permission of the publisher.

Uitgeverij Omniboek vindt het belangrijk om op verantwoorde wijze met natuurlijke bronnen om te gaan. Bij de productie van dit boek is daarom gebruikgemaakt van papier waarvan het zeker is dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid.

Inhoud

VOORSPEL	9
Proloog	9
De Lage Landen aan de zee en de wereld	11
Vrolijk Noord- en Zuid-Nederland	15
De Spaanse Nederlanden	19
Religie	23
Hoofdrospelers	26
Geus – een vreemde naam	30
Oorlog	32
Bosgeuzen	35
Watergeuzen	38
Wie waren de watergeuzen en waar kwamen zij vandaan?	41
De tegenstander	44
Vrouw aan boord	48
Handvaardigheid	50
Navigatie	53
Pompen of verzuipen	57
Internationale politiek	59
Oost-Friesland	62
MATERIEEL, MATERIAAL EN ACTIE	67
Handels- of oorlogsschip?	67
De eerste watergeuzen	69
Te water	73
Scheepsbouw	74
Boot	78
Boegseren en werpen	81
1568 – de eerste overwinning	83
Vlieboot	86

Het zeegevecht	89
Wapenkunde	91
Musket	94
Geschut	100
Commissie	106
Inname van de Oostzeevloot	110
Eten en drinken	114
Logistiek	116
Jan van Troyen	119
Expeditie	121
Enteren	125
Pijn	128
Nicolaes Ruychaver	130
Claes Koene	133
Landgang	135
Jacht	141
BEGIN EN EINDE	147
Lumey	147
Den Briel	153
Vlissingen	159
De Slag op het Haarlemmermeer	162
Aanloop tot de Slag op de Zuiderzee	166
Vissers	172
De Slag op de Zuiderzee	173
Reimerswaal – Bergen op Zoom	180
Ontzet van Leiden	182
Het einde van de watergeuzen	186
Samengevat	188
Tijdslijn	191
Bibliografie	192

De burgeroorlog in de Spaanse Nederlanden werd mede veroorzaakt door redenen van religieuze aard. De concurrentie tussen katholieken en protestanten is het onderwerp van dit detail van het allegorische schilderij van A.P. van der Venne (1589-1667), getiteld *Zielenvisserij* (1614). Het katholieke schip in het midden is omgeven door protestantse schepen. (Rijksmuseum)

Voorspel

*Men sach daer domineren
De Geusen met blijden gheluyt,
Voor Hoorn ook triumpheren,
Al met so schoonen Buyt.
– Het Geuzenliedboek*

■ PROLOOG

In de tweede helft van de zestiende eeuw veranderde het redelijk gelukkige, welvarende en opgewekte volk van de Lage Landen aan de Noordzee van karakter.

Een van de mogelijke oorzaken was de veranderingen op kerkelijk en ambtelijk gebied. De wereldpolitiek was instabiel en vergde van de gewone burger enorme financiële offers ter bekostiging van oorlogen. Naarmate de eeuw vorderde, werden aanhangers van nieuwe stromingen in de godsbeleving vervolgd, en vaak buitenproportioneel gestraft. Het eerste openlijk verzet uitte zich in de kringen van de meest geplaagden: de armen. Vervolgens onder de burgers en ten slotte de adel – zij het schoorvoetend. Verzet betekende voor de edellieden verlies van bezit en positie. Stadhouders van Oranje wilde zich niet aan zijn verantwoordelijkheid ten aanzien van de onderdanen onttrekken. Als rooms-katholiek tussen lutheranen en calvinisten verkeerde hij in een verre van gemakkelijke positie. Verstrikt in de tradities van de laat-middeleeuwse krijgstraditie stonden zijn goede bedoelingen, die voorbijgingen aan de wil en de kracht

Fragment uit: *Bruilofsdans in openlucht*. Schilderij Pieter Brueghel (de Jonge). (Privéverzameling, Brussel)

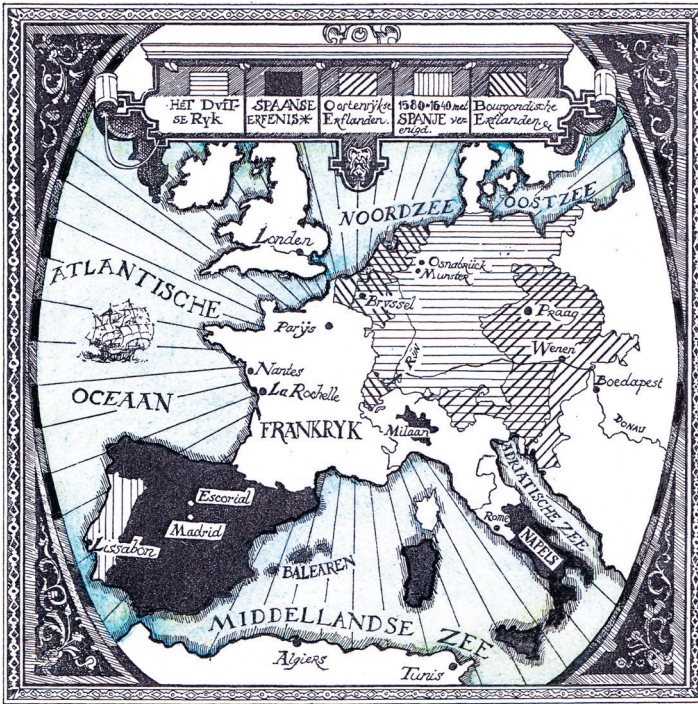
van het Nederlandse volk, succes in de weg.

De roomse kerk verstevigde haar macht ten koste van de lagere klassen en de burgers. De 'kettlers' stierven als martelaren, hun bezittingen werden geroofd door de Spaanse bezetter.

■ DE LAGE LANDEN AAN DE ZEE EN DE WERELD

De Europeanen van de vijftiende eeuw roerden zich. Avonturiers en wetenschappers reisden door het continent en de vele verschillende talen en culturen bleken geen belemmering om van elkaars bevindingen te leren. Humanistische en wetenschappelijke revoluties bevorderden de Europese dialoog. De mensen stonden in nauw contact met elkaar, en waren tegelijkertijd in concurrentie met elkaar. Met de creatie van het oceanschip raakte deze ontwikkeling in een versnelling. In de zestiende eeuw nam het verlangen naar meer kennis van de wereld verder toe en ontwikkelde ook de wetenschap zich. Dit ging gepaard met motieven van economische aard. In de loop van de zestiende eeuw begonnen de Europese landen aan de Atlantische Oceaan (van zuid naar noord Spanje en Portugal, Frankrijk, Engeland en, zij het aarzelend ook Nederland), dankzij de kwaliteit van de zeilschepen, aan de verkenning van de wereld. Blanke reizigers drongen tot ver onder de nog onbekende, gekleurde volken door. De Scandinaviërs, de Engelsen, Fransen, Iberiërs en ook de Nederlanders reisden naar alle windstreken. Van hun kant trokken de Turkse moslims via de landroutes tot voor Wenen op.

Een groep gewesten gelegen in Noordwest-Europa en bekend als de Lage Landen aan de Zee en Bourgondië, bevond zich zo'n 1500 kilometer van Iberië. Een enorme afstand in die tijd, toen de meeste mensen nog in woonsteden leefden die zij nooit verlieten. De bewoners van Noord-Europa verschilden, beïnvloed door de Keltische cultuur, qua karakter aanzienlijk van de mediterrane volkeren. Hoe was het zo gekomen dat uitgerekend een noordelijke regio in Spaanse handen was gevallen?

De landen van het Habsburgse Rijk, 1555. (Cart.tek. Arne Zuidhoek)

Een Spaanse koningin, Johanna van Castilië – bijgenaamd La Loca (de waanzinnige) – vertrok in 1496 in een vloot van 133 schepen met 15.000 opvarenden naar Vlaanderen, om te trouwen met een Spaanse vorst, Filips, beter bekend als Filips de Schone, zoon van de Habsburgse keizer Maximiliaan I van het Heilige Roomse Rijk en landheer van verschillende Bourgondische Nederlanden. Zo kwam het dat, toen Filips de Schone overleed en een tweejarige prins in Spanje eerder was overleden, de in 1500 geboren zoon Karel van deze Johanna en Filips het Habsburgse Rijk erfde. Dit Rijk behelsde onder meer de Oostenrijkse erflanden (Oostenrijk, Hongarije, Boemen), Spanje, de Spaanse koloniën in Amerika en Azië, en Zuidelijk Italië, het Duitse Rijk en de Nederlandse gewesten. Dit enorme territorium viel plots onder de regie van een minderjarige jongen.

Karel V, keizer van het Habsburgse Rijk, de meest krachtige macht binnen Europa. Op deze buste draagt hij de keten van de Orde van het Gulden Vlies, in 1430 opgericht door Filips van Bourgondië.

In de loop van de veertiende en vijftiende eeuw vochten, kochten en huwelijkten Bourgondische hertogen zich vanuit hun erflanden in het oosten van Frankrijk een weg naar Noordwest-Europa. Het Bourgondische hof verplaatste zich van Dijon naar Brussel en Brugge. Dit gebied, een samenraapsel van staten en steden, viel na 1500 door de grillen van het erfrecht toe aan de Spaans-Habsburgse koning – een kolonie in handen van Spanje.

In 1516 besteeg Karel de Spaanse troon, in 1519 die van het rooms-Duitse Habsburgse Rijk.

Door verdere erfopvolging kwamen onder andere Holland, Zeeland, Vlaanderen, Brabant en Limburg in Karels handen en slaagde hij erin de gewesten Utrecht, Gelre, Overijssel, Friesland, Groningen en Drenthe bij zijn rijk te voegen. In 1543 verklaarde Karel, toen keizer

Karel V, zeventien provinciën tot een bij elkaar horend, ondeelbaar gebied.

Hetzelfde had Karel voor met Europa: Europa als eenheid. Onder een centraal gezag van één vorst en verenigd in het katholieke geloof. Zijn streven was zinnig: Europa moest gezamenlijk de vijand het hoofd bieden. Frankrijk frustreerde dit voornemen, ook toen Turkije stukken van de Balkan veroverde. Binnen Europa bleek Karel niet in staat de christelijke geloofsscheuringen te beteugelen, maar ook in de Nederlandse gewesten verloor het katholicisme terrein. Karel V stierf in 1558 en zijn enorme rijk viel uiteen: ‘Ik koesterde grote hoop – slechts weinig is vervuld, slechts weinig heb ik bereikt.’

Nadat Karels zoon Filips in Spanje het verbod op Arabische taal en kleding, dat zijn vader veertig jaar eerder had opgeheven, weer geldig had verklaard, volgde een opstand van de morisco's (1568) – de van oorsprong islamitische bewoners van Andalusië. Nadat deze wreed was neergeslagen kon Spanje zijn macht verder ontplooiën. Zonder de steun van Frankrijk maar wel met die van het Vaticaan, Venetië en stadstaten als Genua, Sicilië en Malta, riep Spanje in de Zeeslag bij Lepanto (1571) het Ottomaanse Rijk een halt toe. Niettemin zat Spanje nog steeds ingeklemd tussen Noord en Zuid, en Oost en West – tussen de Turkse en de Angelsaksische druk, tussen islamieten en christenen – en had het behoorlijk te stellen met de vrije gedachte binnen en buiten het onmetelijk uitgebreide rijk.

Engeland, geregeerd door Elizabeth I, stoorde zich niet aan de religieuze, confessionele en nationale verdeeldheid op het Europese continent. Noch aan de agressie van Spanje en de Midden-Europese landen. De nouveau riche, edelen en kooplieden, had belang bij het opkomende protestantisme en deed haar voordeel met de expansie van Spanje in de Amerika's. Britse avonturiers legden de basis voor Engeland als een van de succesvolste maritieme naties. In vergelijkbare zin zien we in de watergeuzen de grondleggers van de Republiek der Verenigde Nederlanden.

■ VROLIJK NOORD- EN ZUID-NEDERLAND

In de eerste helft van de zestiende eeuw gingen de Nederlanders, die bekendstonden als harde werkers, als levensblijve ‘dagenmelkers’ door het leven. Nergens verschenen zo veel zangbundels als in dit gebied. Van werken hadden Hollanders, Friezen en Vlamingen evenveel verstand als van dansen en zingen. In Maastricht, Leeuwarden of Gent, overal droeg men fleurige kledij, en op de heiligendagen werd feestgevierd, ‘de speelman zat het hele jaar door op het dak’. Een trouwerij, processie of varkensmarkt – alles was geschikt om gedane arbeid in te ruilen voor gezelligheid.

De pastoor, de pater – van Egmond tot Mons – mocht preken zoveel hij wilde over veelvraterij en lichtzinnigheid: weinigen luisterden. Want de priester deed zelf even graag mee. Monnikenbier was tot ver buiten de Vlaamse landgrenzen bekend.

De militaire schrijver A. Vázquez: ‘Zo groot is in die streken de ondeugd van het drinken, dat zij van de ene dronkenschap in de andere vallen (...) De geneesheren gaven de wijn als medicijn, maar de mensen kenden geen maat en beperking.’

Partizanen of piraten?

WAAR & WANNEER

Als de Spaanse overheerser in 1567 de Raad van Beroerten instelt, vinden veel calvinisten uit de Republiek een uitweg naar zee. Er ontstaat een grote vloot van antikatholieke edelen, voortvluchtige hugenoten en zeelui. Wanneer Willem van Oranje hun officieel kaperbrieven overhandigt, worden de 'piraten', zoals ze door Alva genoemd worden, de marine van de Republiek.

De watergeuzen verbeeldt naast de geschiedenis van de geuzen ook de situatie op zee: van de schepen en de tuigage aan boord tot de wapens en de uitrusting van de watergeuzen.

Arne Zuidhoek is zeeman, schrijver en beeldend kunstenaar. Hij voer driemaal rond de wereld en is bekend als schrijver en tekenaar van maritieme geschiedenisboeken.

Uitgeverij Omniboek

www.omniboek.nl

NUR 680
ISBN 978 94 0191 394 2

9 789401 913942